

ТАТЈАНА СУДИМАЦ
Библиотека града Београда
ГОРДАНА М. РУДИЋ*
Педагошки факултет у Сомбору

УДК 027.022:008
Прегледни рад
Примљен: 24.08.2019
Одобен: 14.09.2019
Страна: 445-458

ДИГИТАЛИЗАЦИЈА КУЛТУРНЕ БАШТИНЕ У ЈАВНИМ БИБЛИОТЕКАМА ЦЕНТРАЛНЕ СРБИЈЕ - СТАЊЕ И ПЕРСПЕКТИВА

Сажетак: Дигитализација фондова јавних библиотека један је од најважнијих процеса којим се обезбеђује заштита, очување и презентација културне баштине. У Србији се овај процес одвија неуједначено. У Народној библиотеци Србије дигитализација грађе се интензивно обавља и формирана је богата дигитална библиотека, док у многим јавним библиотекама процес дигитализације грађе није ни започео. У раду је су приказани резултати истраживања којим је установљен број јавних библиотека у централној Србији које су започеле процес дигитализације својих фондова и утврђен је обим и структура дигитализоване грађе. Резултати истраживања су квантитативно исказани и извршена је анализа и класификација садржаја дигиталних колекција.

Кључне речи: културна баштина, јавне библиотеке, дигитализација, дигиталне колекције, дигитализована библиотечка грађа, библиотечка грађа

Увод

Дигитализација културне баштине је процес који се одвија у свим установама културе у циљу њене заштите и афирмације. Библиотеке такође дигитализују своје фондове са истим циљем, заштите и промоције културног и интелектуалног наслеђа које чувају у својим колекцијама. Формиране дигиталне колекције представљене су јавности и корисницима због бржег и лакшег приступа информацијама, доживотног учења, истраживања и популаризације библиотечких фондова.

Посебан значај у дигитализацији културне баштине има дигитализација завичајних фондова библиотека који садрже збирке књижевно-историјских и биографских информација, као и културне баштине одређеног географског поднебља. Завичајни фондови имају наглашену архивску функцију, а њихова дигитализација и интернет презентација омогућавају отвореност према ширем

* gordana.rudic@gmail.com

кругу корисника (Vraneš, 2007: 5). Порекло и садржај завичајних фондова сврстава их уз национални фонд, те они представљају дислоциране, локалне делове националног фонда. Значај овог дела сваког библиотечног фонда огледа се и у чињеници да су завичајне збирке управо прве у планираним пројектима дигитализације у српским јавним библиотекама.

Процес дигитализације културне баштине у јавним библиотекама Србије одвија се неуједначено. Док је у свим матичним библиотекама процес дигитализације библиотечке грађе почео, формиране су њихове дигиталне колекције које се перманентно увећавају, у огранцима матичних библиотека, осталим јавним библиотекама и њиховим огранцима, ситуација је сасвим другачија и процес дигитализације започео је спорадично. Истраживањем стања процеса дигитализације библиотечких фондова у јавним библиотекама у свих 18 управних округа Републике Србије без Аутономних покрајина Војводине и Косова и претраживањем интернет презентација ових библиотека, као и њихових дигиталних колекција уколико постоје, добијен је увид у дигиталне фондове и утврђен обим и структура дигитализоване грађе.

Институционални и законодавни оквир

Дигитализација културне баштине је показатељ културног развоја друштва, такође је од приоритетног значаја за развој информационог друштва. Како дигитализација културне баштине захтева систематичност, различите институције на националном нивоу укључене су у развој и напредак земље у овом правцу, пре свега, Министарство културе и информисања и Национални центар за дигитализацију. Од изузетног значаја је развијање националне стратегије развоја културе уопште, а у том оквиру, и развоја дигитализације културне баштине. Осим тога, дигитализација културне баштине је процес који захтева савремену опрему, приступ брзом интернету, компетентне и стручне кадрове, дакле, захтева планско и константно финансирање.

Министарство културе и информисања Републике Србије различитим прописима утврђује процес дигитализације културног наслеђа. Поменућемо најзначајније прописе: Закон о култури, Закон о библиотечно-информационој делатности, Закон о старој и реткој библиотечној грађи, Правилник о мерама техничке заштите старе и ретке библиотечке грађе и Правилник о ближим условима за дигитализацију библиотечно-информационе грађе и извора.

Закон о култури (2016) наводи да општи интерес у култури обухвата, између осталог, подстицање примене нових технологија у култури и дигитализације, као и подстицање процеса дигитализације и развоја дигиталне истраживачке инфраструктуре у области заштите културног наслеђа и уметности.

Закон о библиотечно-информационој делатности (2011) наводи да библиотеке имају обавезу да континуирано раде на дигитализацији библиотечно-информационе грађе и извора као дела културног наслеђа Србије, као и да послове на дигитализацији библиотечно-информационе грађе и извора у Републици Србији спроводи и координира Народна библиотека Србије. На основу

члана 44. став 3. овог Закона, Министар културе и информисања донео је *Правилник и ближим условима за дигитализацију библиотечко-информационе грађе и извора* (2017). Правилником се прописују ближи услови за дигитализацију библиотечко-информационе грађе и извора, а односе се на базе дигитализоване библиотечко-информационе грађе, сврху и опште циљеве дигитализације библиотечко-информационе грађе и извора, план и програм дигитализације, ближе услове у погледу техничке опремљености, простора и кадрова, дигиталних докумената и објеката, збирку и библиотеку, стварање, управљање, промоцију и унапређивање коришћења дигиталних докумената односно објеката, процес и одређивање приоритета дигитализације, одабир грађе и извора за дигитализацију, управљање метаподацима, формирање Дигиталних библиотека, дуготрајно чување дигиталних објеката, обезбеђивање приступа дигиталним збиркама, као и заштиту ауторских и сродних права.

Закон о старој и реткој библиотечној грађи (2011), као и *Правилник о мерама техничке заштите старе и ретке библиотечке грађе* (2013), наводе дигитализацију као једну од мера заштите старе и ретке књиге, поред превентивне заштите, микрофилмовања, конзервације и рестаурације. Овај Закон, такође, прописује обавезу библиотека да дигитализују стару и ретку библиотечку грађу ради коришћења и представљања.

Министарство културе формирало је током 2007. године Радну групу за дигитализацију културног наслеђа, у складу са проглашењем дигитализације за приоритет Министарства у периоду 2008-2011. Овај догађај можемо сматрати првим покушајем стварања националне стратегије дигитализације у Србији (Butigan-Vučaj, 2010: 65). Исте године у Сарајеву је потписана eSEE Agenda+ за развој информационог друштва у Југоисточној Европи 2007-2012, којом је предвиђен и развој дигиталних библиотека у Србији, а као стратешки оквир прихваћена је Иницијатива „i2010 – Европско информационо друштво за раст и запошљавање”. Влада Србије је 2009. године донела *Акциони план за спровођење приоритета из eSEE Agende+* и 2010. године усвојила *Стратегију развоја информационог друштва у Републици Србији* до 2020. године.

Министарство културе и информисања Републике Србије припремило је 2017. године *Предлог Стратегије развоја културе Републике Србије од 2017-2027*. Овај предлог, у одељку 4.3, говори о дигитализацији културног наслеђа и савременог стваралаштва, која подразумева различите активности, као што су: развој потпуних електронских каталога, превођење грађе из аналогне у дигиталну форму, развој и повезивање програмске и физичке мреже информационих система, развој алата и инструмената за различите врсте обраде и заштите баштине, дуготрајно чување на више локација на поузданим носачима података, обезбеђивање трајног, поузданог, безбедног и отвореног приступа и коришћења дигитализоване грађе у мери у којој се не нарушавају законски оквири заштите интелектуалне својине. У *Предлогу стратегије* акценат је стављен и на квалитет садржаја и приступа дигитализованим колекцијама, на стварање друштвене свести о значају дигитализације, укључивање дигитализованог културног наслеђа у наставне програме школа и универзитета, чување у архивској форми у циљу заштите, омогућавање истраживања и примене у науци, образо-

вању и, уопште, на изградњу друштва заснованог на знању. При дигитализацији културног наслеђа потребно је следити принципе и стандарде дефинисане на националном нивоу, усклађене са одговарајућим међународним смерницама, и остварити сарадњу свих релевантних учесника процеса на домаћем и међународном нивоу уз иновације и развој нових решења. Потребно је развити оквир за компаративно вредновање постигнутих резултата у оквиру наше земље и у односу на окружење, развити систем речника контролисаних термина и метаподатака за опис дигитализованог садржаја у складу са међународним терминима. Неопходан је и рад на развоју дигиталне културе и дигиталне писмености, дефинисање права и обавеза учесника у процесу дигитализације, дефинисање приоритета дигитализације културне грађе и њено усвајање од стране централних установа културе у складу са Планом. Акцент се ставља и на креирање регистра дигитализоване грађе, приступ постојећим академским мрежама стварањем посебног мрежног система, на израду Националног портала и заштитног знака (watermark) дигитализоване грађе, на успостављање јединственог система представљања грађе уз поштовање ауторских и сродних права.

Национални центар за дигитализацију (НЦД) основан је 2002. године са намером да окупи што шири круг институција из културе и науке у процес дигитализације. Међу најважније задатке Центра спада координација рада и проток идеја међу установама које се баве дигитализацијом, као и праћење светских и пројектовање националних стандарда у области дигитализације, стручне обраде, чувања и презентације културне и научне баштине. Главни циљ Центра је формирање конзорцијума водећих домаћих културних и истраживачких институција укључених у дигитализацију наслеђа.

Проглашење дигитализације државним приоритетом, за библиотечко-информациону делатност значи да држава препознаје библиотеке као један од стубова националне културе, а њихову грађу и изворе као културну баштину коју дигитализацијом треба заштити и презентовати. Стога се подразумева да је потребно обезбедити материјална средства за улагање, како у савремене информационе технологије у пословима дигитализације, тако и у повећање квалитета и бројности стручног кадра.

Методологија истраживања

Републику Србију без Аутономних покрајина Војводине и Косова, тј. централну Србију, чини 18 управних округа и према њима је извршена и подела библиотека. У сваком управном округу, једна матична библиотека надзире рад осталих јавних библиотека.

Истраживање процеса дигитализације у јавним библиотекама централне Србије је извршено са циљем да се установи број библиотека које су започеле овај процес и да се, увидом у дигиталне фондове, утврди обим и структура дигитализоване грађе. Резултати истраживања су квантитативно исказани. Истраживање је извршено претраживањем интернет презентација јавних биб-

лиотека¹. Утврђено је у којим библиотекама је процес дигитализације започет. Непосредним увидом у дигиталне колекције представљене на сајтовима библиотека, извршена је анализа и класификација садржаја, такође је наведен обим грађе (број дигиталних јединица). Највећи број дигиталних колекција не прате подаци о броју дигитализованих јединица и броју страна у колекцијама. Три библиотеке у централној Србији које су те податке учиниле доступним су библиотеке у Шапцу, Сурдулици и београдској општини Палилула. У осталим библиотекама нису пронађени подаци о броју дигиталних јединица, те је утврђен њихов број. При утврђивању броја дигитализованих јединица серијских публикација, једном јединицом сматрана је једна свеска (један број одређеног годишта) серијске публикације. Дигитализовани садржај је класификован према типу грађе која је дигитализована, у три групе: монографске публикације, серијске публикације и некњижна грађа.

Подаци о библиотекама и њиховим огранцима дати су у табели 1 (Мрежа јавних библиотека централне Србије по окрузима), према информацијама доступним на интернет презентацијама библиотека или добијеним од матичних служби. На тај начин наведене су све библиотеке према окрузима којима припадају и све оне су обухваћене истраживањем. Посебно је издвојена Народна библиотека Србије (НБС), као национална библиотека. У другој колони дат је укупан број библиотека у одговарајућем округу укључујући и огранке или општинске библиотеке, док у трећој колони они нису убројани. У четвртој колони наведене су све библиотеке датог округа, тако што је матична библиотека наведена на првом месту. Након матичне, наведене су остале јавне библиотеке из округа. Уколико библиотека има огранке или издвојена одељења, они су наведени у загради. Због прегледности Табеле 1, библиотеке су идентификоване својим седиштем, док су њихови називи наведени само у случају да више библиотека има исто седиште.

Округ	Ук. бр. библ.	Бр. библ. без огр.	Матична библиотека (огранци матичне библиотеке), Јавне библиотеке у округу или општинске библиотеке (огранци или издвојена одељења јавне или општинске библиотеке)
Национална библиотека	1	1	Народна библиотека Србије
Борски	13	4	Бор (Брестовац, Злот, Доња Бела Река, Кривељ), Кладово (Покретни огранак), Мајданпек (Доњи Милановац), Неготин (Прахово, Јабучевац, Кобишница)
Браничевски	9	8	Пожаревац (Костолац), Велико Градиште , Голубац , Мало Црниће , Жабари , Петровац на Млави , Жагубица , Голубац
Зајечарски	9	4	Зајечар (Котлујевац, Салаш, Велики Извор), Књажевац (Минићево, Клана), Сокобања , Бољевац
Златиборски	12	10	Ужице , Ариље , Бајина Башта , Косјерић , Нова Варош , Пожега , Сјеница , Прибој , Пријепоље (Бродарево, Инфобус), Чајетина

¹ Истраживање је извршено у периоду јануар-мај 2018. године.

Јабланички	17	6	Лесковац (Печењевац, Брестовац, Винарце, Турековац, Манојловац, Грделица, Предејане, Губеревац, Велико Трњане, Вучје, Мирошевац), Црна Трава, Бојник, Лебане, Медвеђа, Власотинце
Колубарски	7	6	Ваљево, Осечина (Пецка), Уб, Лајковац, Мионица, Љиг
Мачвански	16	8	Шабац, Лозница (Бања Ковиљача, Лешница, Горња Бадања, Доња Бадања, Драгинац, Коренита, Зајача, Тршић), Богатић, Владимирци, Коцељева, Мали Зворник, Крупањ, Љубовија
Моравички	12	4	Ччак (Мрчајевици, Заблаће, Прелина, Пријевор), Горњи Милановац (Рудник, Враћевшница, Прањани, Брђани), Гуча, Ивањица
Нишавски	13	7	Ниш (Медијана, Црвени Крст, Палилула, Панталеј и Нишка Бања), Алексинац (Библиобус), Сврљиг, Метрошина, Ражањ, Дољевац, Гаџин Хан
Пиротски	4	4	Пирот, Бабушница, Бела Паланка, Димитровград
Подунавски	14	3	Смедерево (Липе, Враново, Врбовац, Михајловац, Колари, Лугавчина, Скобаљ, Сараорци, Раља и Радинац), Смедеревска Паланка (Азања), Велика Плана
Поморавски	15	6	Јагодина (Глоговац, Главинци, Бунар, Мајур, Дубока, Багрдан), Параћин, Ћуприја, Деспотовац (Ресавица), Свилајнац, Рековац (Белушић, Драгово)
Пчињски	22	7	Врање (Доње Врање, Врањска Бања, Ратаје, Влазе, Вртогош), Владичин Хан, Сурдулица (Божица, Клисура), Босилеград (Горња Лисина, Доња Љубата, Горња Љубата, Бистар), Трговиште, Бујановац (Велики Трновац, Муховац, Кленике, Биљача), Прешево
Расински	11	6	Крушевац, Варварин (Обреж, Бачина, Бошњан, Залоговац), Трстеник, Ћићевац (Сталаћ), Александровац, Брус
Рашки	9	5	Краљево (Матарушка Бања, Ратина), Врњачка Бања, Рашка (Баљевац, Јошаничка Бања), Тутин, Нови Пазар
Топлички	6	4	Прокупље (Мала Плана, Житни Поток) Блаце, Куршумлија, Житорађа
Шумадијски	10	7	Крагујевац, Аранђеловац (Даросава), Топола, Рача, Баточина ((Бадњевац, Брзан), Кнић, Лапово
Београдски	94	17	Библиотека града Београда (Завичајно одељење, Одељење периодике, Пласман књиге, Амерички кутак, Дечје одељење "Чика Јова Змај", Дечје одељење „Невен“), Стари град (Дечје одељење „Драган Лукић“, „Јован Поповић“), Врачар (Дечје одељење „Растко“, „Лаза Лазаревић“, „Слободан Марковић“, „Борислав Пекић“), Вождовац („Карађорђе“, „Милутин Ускоковић“, „Филип Вишњић“, "Милорад Панић Суреп"), Савски венац („Бора Станковић“, „Јован Јовановић Змај“, „Вељко Петровић“, „Веселин Маслеша“), Земун и Сурчин (Дечје одељење, „Горњи град“, „Карађорђе

			трг“ „Нови град“, Земун поље, Батајница, Добановци, Сурчин, Нова Галеника), Сопот („Љубивоје Гајић“, Раља, „Брана Аксентијевић“), Младеновац (Дечје одељење), Звездара („Драгиша Витошевић“, „Бранко Миљковић“, „Блажо Шћепановић“, „Станислав Винавер“, „Јефимија“, „Мома Димић“), Гроцка (Дечје одељење, Калуђерица, Врчин), Нови Београд (Дечје одељење „Вук Караџић“, „Фонтана“, „Сава“, „Владан Десница“, „Бежанија“, „Перо Слијепчевић“, „Меша Селимовић“, „Марија Илић Агапова“, „Пионир“), Раковица („Мирослав Антић“, „Исидора Секулић“, „Милош Црњански“), Барајево („Бранко Ћопић“), Чукарица („Прометеј“, „Душко Радовић“, „Ђура Јакшић“, Рушањ), Обреновац („ЈП Спортско-културни центар“, „Ројковац“, Стублине, „Павле Б. Николић“), Лазаревац („Велики Црљени“, „Рудовци“, „Јунковац“, „Степојевац“), Палилула („Хаципоповац“, „Борча“, „Дунавски венац“, „Котеж“, „Овча“, „Падинска скела“, „Маријана Грегоран“, „Ново насеље“, „Перо Ћетковић“, „Стара Карабурма“)
18 округа + НБС	294	117	

Табела 1. Мрежа јавних библиотека централне Србије по окрузима

Резултати истраживања и дискусија

За јавне библиотеке у свих 18 округа централне Србије, као и Народну библиотеку Србије, истраживањем је утврђен број библиотека које су започеле формирање својих дигиталних колекција, број библиотека које су представљене на глобалној мрежи, као и број дигитализованих јединица према типу дигитализоване грађе (монографских и серијских публикација и некњијне грађе). Ови резултати су приказани у Табели 2 (Квантитативни резултати).

Р. бр.	НБС / округ	Број дигитализованих јединица				Бр. библ. са интернет презент.	Бр. библ. са дигитал. колекц.
		Моногр. публ.	Серијске публ.	Некњ. грађа	Укупно		
1.	Народна библиотека Србије	1196	57862	4568	63626	1	1
2.	Нишавски	91	5506	78	5675	5	1
3.	Моравички	185	3341	1236	4762	4	1
4.	Рашки	41	3583	269	3893	4	2
5.	Београдски	87	1941	295	2323	4	4
6.	Борски	45	98	1589	1732	4	1
7.	Расински	22	103	883	1008	4	2
8.	Браничевски	262	605	35	902	4	2
9.	Златиборски	84	612	13	709	7	2

10.	Поморавски	235	68	307	610	6	2
11.	Мачвански	252	202	138	592	8	3
12.	Шумадијски	23	528	9	560	7	2
13.	Зајечарски	33	407	10	450	3	2
14.	Подунавски	99	68	247	414	3	1
15.	Јабланички	27	94	260	381	2	2
16.	Пчињски	10	0	175	185	3	2
17.	Топлички	22	0	146	168	2	1
18.	Пиротски	80	34	21	135	2	1
19.	Колубарски	32	26	0	58	5	1
	УКУПНО	2826	75078	10279	88183	78	33

Табела 2. Квантитативни резултати

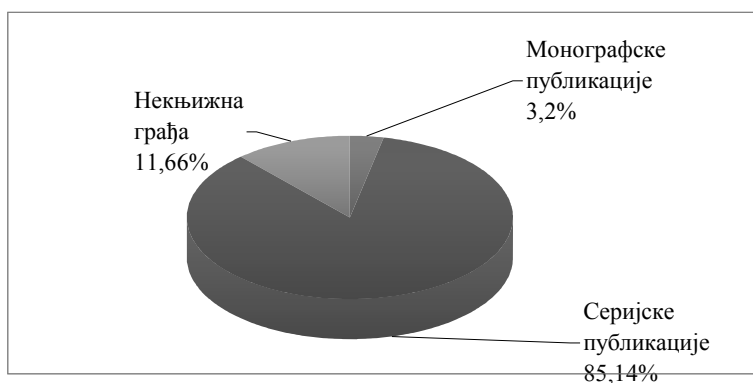
Од две стотине деведесет четири (294) јавне библиотеке са огранцима, које су распоређене у 18 округа Републике Србије без аутономних покрајина, 33 библиотеке, односно 11,22%, формирале су своје дигиталне колекције. Тај број чини Народна библиотека Србије и 18 матичних библиотека по окрузима Србије (6.46% од укупног броја библиотека) и 14 јавних или општинских библиотека које нису матичне (додатних 4.64%). Међу библиотекама које су формирале своје дигиталне колекције не налази се ни један огранак. У централној Србији 88.81% библиотека није започело процес дигитализације.

Значајна је чињеница да су све матичне библиотеке отпочеле формирање својих дигиталних колекција. Захваљујући томе, оне у оквиру својих матичних функција, могу да подстакну библиотеке у својој надлежности да и саме покрену процес дигитализације. Такође, могу да им помогну, како својим искуствима, тако и опремом за дигитализацију којом располажу. Чињеница да дигитализација није почела у огранцима, није забрињавајућа. Значајна дела која припадају огранцима могу се дигитализовати и приказати у оквиру колекције јавне библиотеке којој огранак припада и то је модел који је практичан и економичан. Међутим, број јавних и општинских библиотека које нису започеле овај процес јесте забрињавајући. Уколико посматрамо јавне и општинске библиотеке без огранака, још увек не можемо рећи да је постигнут значајан успех у њиховом укључивању у процес дигитализације. И у том случају, мање од једне трећине библиотека (28,2%) јесте започело формирање својих дигиталних колекција.

На територији града Београда, четири библиотеке су започеле формирање дигиталних колекција (Библиотека града Београда, Палилула, Обреновац и Лазаревац). У Мачванском округу то су учиниле три библиотеке (Шабац, Љубовија и Богатић). По две библиотеке са дигиталним колекцијама налазе се у следећим окрузима: Браничевском (Пожаревац и Мало Црниће), Зајечарском (Зајечар и Књажевац), Златиборском (Ужице и Пријепоље), Јабланичком (Лесковац и Власотинце), Поморавском (Јагодина и Ћуприја), Пчињском (Врање и Сурдулица), Расинском (Крушевац и Ћићевац), Рашком округу (Краљево и Нови Пазар) и Шумадијском округу (Крагујевац и Рача). Коначно, само матична библиотека поседује своју дигиталну колекцију у Борском, Колубарском, Моравичком, Нишавском, Пиротском, Подунавском и Топличком округу.

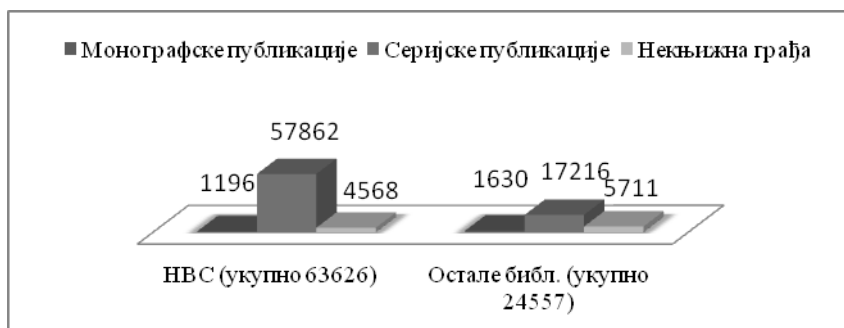
Покретање интернет презентације је први, незаобилазан корак ка формирању дигиталне колекције. Истраживање показује да интернет презентацију има 78 библиотека што чини свега 26.53%. Сопствену интернет презентацију има 57 библиотека, док је 21 библиотека представљена на сајтовима општина или културних центара у општинама у којима се налазе. Овај проценат је веома низак, са обзиром на доступност интернета у Србији данас. Уколико посматрамо јавне библиотеке без њихових огранака, чак трећина њих још увек нема интернет презентацију.

Дигитализована грађа представљена графиком 1, показује да су највећим делом дигитализоване серијске публикације, где ова водећа група учествује са 75078 јединица, односно 85,14%, дигитализоване грађе. Следе некњижна грађа са 11,66% или 10279 дигитализованих јединица и монографске публикације са 3,2%, односно 2826 јединица дигитализоване и јавности доступне грађе.

Графикон 1. Дигитализоване јединице према типу грађе

Према обиму дигитализованих јединица са 63626 дигиталне јединице предњачи Народна библиотека Србије чија је дигитализована грађа по обиму вишеструко већа од дигитализоване грађе осталих библиотека коју чини 24557 јединица (графикон 2).

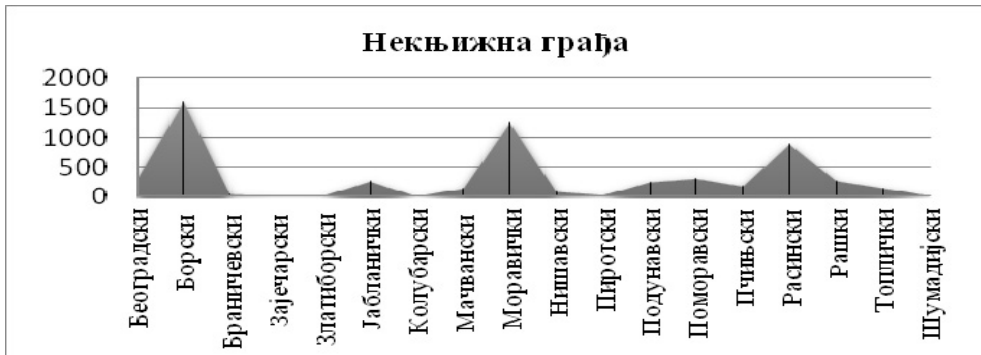
Графикон 2: Обим дигитализоване грађе у НБС и осталим библиотекама

Серијске публикације су најзаступљенији тип дигитализоване грађе са 75078 свесака. Највећи број дигитализовала је Народна библиотека Србије - 57862 свеске (77,07%). Следе Нишавски округ са 5506 (7,33%), Рашки округ са 3583 (4,77%), Моравички са 3341 (4,45%) и Београдски округ са 1941 свеском (2,58%). Четири округа заједно учествују у 2,87% дигитализованих свесака серијских публикација (Браничевски, Зајечарски, Златиборски и Шумадијски округ). Остали окрузи (Борски, Јабланички, Колубарски, Мачвански, Пиротски, Подунавски, Поморавски и Расински) учествују у овој групи са 0,92%. Пчињски и Топлички округ нису дигитализовали ни једну свеску серијских публикација (графикон 3). Како број дигитализованих публикација у Народној библиотеци Србије вишеструко премашује њихов број у свих 18 округа, а да би се јасније стекао увид о обиму дигитализоване грађе по окрузима, графикони који илуструју однос броја дигитализованих јединица за поједине врсте грађе (графикони 3, 4 и 5), не укључују Народну библиотеку Србије.

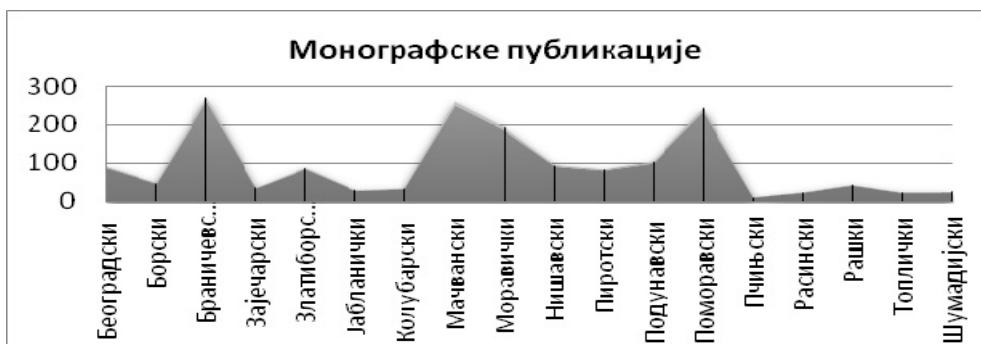
Графикон 3: Дигитализоване серијске публикације

Група Некњижна грађа, друга је група по обиму дигитализованих јединица. Чини је 11,66% или 10279 јединица. Народна библиотека Србије са 4568 јединица учествује са 44,44%. Следе Борски округ са 15,46% или 1589 јединица, Моравички са 12,02% или 1236 јединица, Расински округ са 8,59% или 883 јединице, Поморавски округ са 2,99% и 307 јединица. Са приближно истим процентом учествују Београдски округ са 295 (2,87%), Рашки са 269 (2,62%) и Јабланички са 260 (2,53%) дигитализованих јединица. Приближно 2% имају Подунавски (2,4%) и Пчињски округ (1,70%). Приближно 1% Мачвански (1,34%), Нишавски (0,76%) и Топлички округ (1,42%). Мање од 1% дигитализованих јединица некњижне грађе имају Браничевски (0,34%), Зајечарски (0,10%), Златиборски (0,13%), Пиротски (0,2%) и Шумадијски округ (0,09%). Колубарски округ није дигитализовао ни један објекат некњижне грађе (графикон 4).

Графикон 4. Дигитализована некњижна грађа

Последња група, Монографске публикације, најмања је група и у дигитализованој грађи библиотека Србије учествује са 2826 јединице, односно са 3,2%. Дигитализоване јединице монографских публикација смештају Народну библиотеку Србије на прво место са 42,32% или 1196 публикација. Следе Браничевски округ са 9,27% (262 публикације), Мачвански са 8,92% (252), Поморавски са 8,31% (235), Моравички са 6,55% (185), Подунавски са 3,5% (99) дигитализованих монографских публикација доступних јавности. Са свега 2 до 3 процента дигитализоване монографске грађе учествују Београдски (3,07%), Златиборски (2,97%), Нишавски (3,22%) и Пиротски округ (2,83%). Са најнижим процентуалним учешћем дигитализоване монографске грађе појављују се Борски округ који садржи 1,59% монографских публикација, затим следе Зајечарски (1,17%), Јабланички (0,95%), Колубарски (1,13%), Расински (0,78%), Рашки (1,45%), Топлички (0,78%), Шумадијски (0,81%) и Пчињски округ (0,35%). Сви окрузи у својим дигиталним колекцијама садрже примерке монографских публикација (графикон 5).

Графикон 5. Дигитализоване Монографске публикације

Закључна разматрања

Дигитализација културне баштине, као императив савременог дигитално обликованог доба, убрзано се одвија у развијеним земаљама. Такође је започела, и све већи замах постиже, и у осталим земаљама. Међу најзначајније пројекте који су иницирали и промовисали заштиту, очување и презентацију културне баштине путем дигитализације, свакако можемо истаћи Унесков пројекат „Памћење света“ покренут давне 1992. године. Процес дигитализације почиње и у Србији, и десет година касније оснива се Национални центар за дигитализацију, са циљем да окупи све институције из области културе и науке које су већ отпочеле процес дигитализације, или га планирају. Овај процес, подржан је и уређен низом законских регулатива.

Један од најзначајнијих видова процеса дигитализације културне баштине у Србији представља дигитализација библиотечко-информационе грађе и извора, која се одвија у јавним и другим библиотекама. Народна библиотека Србије спроводи и координира послове на дигитализацији грађе. Осим тога, Народна библиотека је формирала најзначајнију и највећу колекцију дигитализоване грађе у нашој земљи, у којој је број дигитализованих јединица вишеструко већи од броја дигитализованих јединица у колекцијама свих осталих јавних библиотека на подручју Србије без аутономних покрајина. Прецизније, Народна библиотека Србије дигитализовала је 72,15% од укупног броја дигитализоване грађе у јавним библиотекама централне Србије.

Резултати истраживања приказаног у раду, показали су да је свега 11,19% јавних библиотека и њихових огранака у Републици Србију без аутономних покрајина започело формирање својих дигиталних колекција. Процес дигитализације није започет ни у једном огранку, што је унеколико и очекивано. Међутим, чак и уколико посматрамо јавне библиотеке без огранака, још увек не можемо рећи да је постигнут значајан успех у њиховом укључивању у процес дигитализације. И у том случају је мање од једне трећине јавних библиотека (28,2%) започело формирање својих дигиталних колекција. Охрабрује чињеница да су то учиниле све матичне библиотеке.

Највећи део дигитализоване грађе у јавним библиотекама, 85,14%, чине серијске публикације. Следе некњижна грађа са 11,66% и монографске публикације са 3,2% дигитализоване и јавности доступне грађе.

Уколико библиотека не поседује сопствену интернет презентацију, или бар презентацију у оквиру сајта општине или културне институције којој припада, можемо сматрати да не поседује основни предуслов за формирање своје дигиталне колекције. Резултати показују да Интернет презентацију нема 216 библиотека, односно 73.81% библиотека. Уколико посматрамо јавне библиотеке без њихових огранака, чак трећина још увек нема интернет презентацију.

Колекције дигитализоване грађе представљене на сајтовима јавних библиотека централне Србије назване су дигиталним библиотекама иако најчешће немају неопходне одлике које су дефинисане у *IFLA/UNESCO Манифесту* за

дигиталне библиотеке (2011). Дигиталне колекције јавних библиотека, у већини случајева, нису подржане услугама за проналажење извора од стране корисника и нису допуњене метаподацима о дигиталним документима.

Исказани квантитативни резултати и уочене велике разлике у обиму дигиталних колекција указују на недостатак финансијских средстава, обученог особља и техничко-технолошке опремљености у јавним библиотекама. Ситуација је боља у матичним библиотекама, али и међу њима постоје велике разлике у постигнутом новоу развоја процеса дигитализације. Поменућемо да су поједине матичне библиотеке дигитализовале мање грађе од оних библиотека којима су, у својим окрузима, надлежне. Такав је случај са Зајечарским, Златиборским и Пчињским округом. Модел и начин рада оних округа који бележе боље резултате у формирању и одржавању дигиталних колекција на вишем нивоу, значајан су подстрек и путоказ осталима.

Дигитализација културне баштине захтева добру организацију, утврђен план рада, довољно обучен и стручан кадар са знањем из ове области, техничко-технолошку основу, континуирану финансијску подршку државе, подршку надлежних министарстава и локалне самоуправе, међубиблиотечку сарадњу и многе друге чиниоце. Добар начин организовања процеса дигитализације културне баштине у циљу њеног убрзања је управо ослањање мањих јавних библиотека и огранака библиотека на своје матичне центре. Обједињавањем ресурса у матичним библиотекама (стручних знања којима располажу већ искусни библиотекари, техничке и информационе опреме) и мањим библиотекама под њиховим надзором (превасходно њихових људских ресурса), могуће је убрзати дигитализацију фондова и у мањим библиотекама. Овај процес је неопходно убрзати и омасовити, јер је дигитализација вредних и значајних библиотечких колекција важан чинилац очувања и промоције културног наслеђа и развоја културе уопште.

Литература:

1. Akcioni plan za sprovođenje ESEE Agende+ za razvoj informacionog društva u jugoistočnoj Evropi 2007-2012.(2009)
<http://www.atlaskulturnebastine.rs/download/Akcioni_plan_za_realizaciju_eSEE_Agende.pdf> 22. 4. 2019.
2. Butigan-Vučaj 2010: T. Butigan-Vučaj, Digitalna tvrđava: nacionalna strategija digitalizacije u Srbiji, *Kultura: časopis za teoriju i sociologiju kulture i kulturnu politiku*, 129(2010): 63/73, <http://zaprokul.org.rs/pretraga/129_5.pdf> 15. 4. 2019.
3. IFLA/UNESCO Manifest za digitalne biblioteke (2011)
<<https://www.ifla.org/files/assets/digital-libraries/documents/ifla-unesco-digital-libraries-manifesto-sr.pdf>> 15.04.2019.
4. Nacionalni centar za digitalizaciju. <<http://www.ncd.org.rs>> 1. 4. 2019.
5. Pravilnik o bližim uslovima za digitalizaciju bibliotečko-informacione građe i izvora (2017). Službeni glasnik RS 102/17, <<http://www.kultura.gov.rs/cyr/dokumenti/propisi-iz-oblasti-kulture/pravilnik-o-blizim-uslovima-za-digitalizaciju-bibliotecko-informacione-gradje-i-izvora>> 5. 4. 2019.

6. Pravilnik o merama tehničke zaštite stare i retke bibliotečke građe (2013). Službeni glasnik RS (22/13), <<http://www.kultura.gov.rs/cyr/dokumenti/propisi-iz-oblasti-kulture/pravilnik-o-merama-tehnicke-zastite-stare-i-retke-bibliotecke-gradje-> > 6. 4. 2019.
7. Strategija razvoja informacionog društva u Republici Srbiji do 2020. godine (2010). <http://www.atlaskulturnebastine.rs/download/strategija_razvoja_informacionog_drustva.pdf> 25. 4. 2019.
8. Strategija razvoja kulture Republike Srbije od 2017. do 2027. (2017). <<http://www.kultura.gov.rs/docs/dokumenti/predlog-strategije-razvoja-kulture-republike-srbije-od-2017--do-2027-/-predlog-strategije-razvoja-kulture-republike-srbije-od-2017--do-2027-.pdf>> 14. 4. 2019.
9. Vraneš 2007: A. Vraneš, Digitalizacija zavičajnih fondova u narodnim bibliotekama, *Glas biblioteke: časopis za bibliotekarstvo*, 14(2007): 5-26.
10. Zakon o bibliotečko-informacionoj delatnosti (2011). Službeni glasnik RS (52/11), <<http://www.kultura.gov.rs/cyr/dokumenti/propisi-iz-oblasti-kulture/-zakon-o-bibliotecko-informacionoj-delatnosti>> 15. 4. 2019.
11. Zakon o kulturi (2016). Službeni glasnik RS br. 72/09, 13/16, 30/16-ispravka, <<http://www.kultura.gov.rs/docs/dokumenti/propisi-iz-oblasti-kulture/zakon-o-kulturi.pdf>> 25. 4. 2019.
12. Zakon o staroj i retkoj bibliotečkoj građi (2011). Službeni glasnik RS (52/11), <<http://www.kultura.gov.rs/cyr/dokumenti/propisi-iz-oblasti-kulture/zakon-o-staroj-i-retkoj-biblioteckoj-gradj>> 25. 4. 2019.

DIGITISATION OF CULTURAL HERITAGE IN PUBLIC LIBRARIES OF CENTRAL SERBIA - STATE AND PERSPECTIVE

Summary: Digitisation of public library funds is one of the most important processes that ensure the protection, preservation and presentation of cultural heritage. In Serbia, this process is uneven. In the National Library of Serbia, digitisation is being intensively performed and a rich digital library has been formed. On the other hand in many public libraries the process of digitisation of materials has not even begun. The paper presents the results of the research which determined the number of public libraries that started the process of digitisation of their funds and the scope and structure of digitized material. The results of the research are quantitatively presented and the analysis and classification of the contents of digital collections is performed.

Key words: cultural heritage, public libraries, digitisation, digital collections, digitized library materials, library materials